

Deel III

**'DE HAND VAN
BROEDERSCHAP
TOEGEREIKT'**

*Nederlandse identiteiten
en identiteitsbesef
in 1815*

LOTTE JENSEN

Nederlanders! — dappre! — braven! —
 Broeders, Belgen! Edel kroost,
 Reeds te lang van ons gescheiden,
 Thans met ons één lot getroost.
 [...]
 Juich; Parijs is overwonnen!
 Zing voor Blücher — Wellington!
 Helden! Ja uw oog als Krijgsman,
 Kwam, en zag en overwon!¹

Met deze verzen vierde een dichter uit Alkmaar ('W.') de capitulatie van Parijs begin juli 1815. Twee weken eerder hadden de geallieerde troepen Napoleon de genadeslag toegebracht bij de slag bij Waterloo en nu namen ze Parijs in. De dichter zwaaide uitbundig de loftrumpet over de Pruisische maarschalk Blücher en de Engelse hertog Wellington, die volgens hem op onovertroffen wijze hun manschappen hadden aangevoerd. De Nederlanders en Belgen mochten in de overwinningsvreugde delen. De dichter wees erop dat de beide volkeren te lang van elkaar gescheiden waren geweest, maar dat het lot hen nu weer samen had gebracht.

In deze poëtische lofzang had de broederschap tussen beide volkeren al vaste contouren gekregen, maar in feite was de hereniging van de Nederlanders en de Belgen nog maar van zeer recente datum. Een jaar eerder was op 21 juni 1814 in een geheime overeenkomst, de Acht Artikelen van London, vastgelegd dat het grondgebied van Willem I zou worden uitgebreid met de Zuidelijke Nederlanden, en op 9 juni 1815 waren deze afspraken formeel bekrachtigd in het Verdrag van Wenen.²

Dit hoofdstuk richt zich op de vraag hoe het Nederlandse identiteitsbesef in 1815 vorm kreeg. In dat jaar werden op het diplomatieke niveau tal van ingrijpende beslissingen genomen en werd de kaart van Europa opnieuw getekend. Voor Nederland betekende dat een forse uitbreiding van het gebied en de vorming van een nieuwe eenheidsstaat onder een monarch. Wat sijnelde hiervan door bij het bredere publiek? In hoeverre was er sprake van een gemeenschappelijk identiteitsbesef van Noord en Zuid, en zo ja

vanaf wanneer en hoe kwam dit tot uiting? En met wie of wat identificeerden Nederlanders zich na de samenvoeging van de twee landsgebieden die sinds de Unies van Utrecht en Atrecht (1579) van elkaar gescheiden waren geweest?³

Deze bijdrage spitst zich toe op de periode van de Honderd Dagen, waarmee globaal het tijdsbestek tussen Napoleons terugkeer in Frankrijk in februari 1815 en zijn abdicatie eind juni van dat jaar wordt aangeduid.⁴ Juist deze periode ligt hier onder het vergrootglas, omdat de politieke ontwikkelingen toen in een snelkookpan terechtkwamen. Van de machtsgreep van Napoleon ging een enorme dreiging uit. Willem greep zijn kans om zijn positie te verstevigen en liet zichzelf op 16 maart 1815 tot koning van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden uitroepen. De onderhandelaars in Wenen haastten zich intussen om de laatste zaken af te wikkelen, zodat de aandacht naar het bestrijden van de gemeenschappelijke vijand in plaats van naar onderlinge twistpunten kon uitgaan.⁵ Het belang van consensus stond nu voorop om de veiligheid en stabiliteit van Europa in de toekomst te kunnen garanderen.⁶ Om een beeld te krijgen van de verschillende vormen die het Nederlandse identiteitsbesef in deze turbulente periode aannam, vormt de pamflettencatalogus van Knuttel een goed uitgangspunt.⁷ In totaal gaat het om ongeveer tachtig pamfletten die de Honderd Dagen betreffen; in tweeëntwintig daarvan wordt expliciet gerefereerd aan de vereniging van Noord en Zuid. Enkele aanvullende treffers werden gevonden via de bibliografie van Louis Saalmink voor de periode 1801–1832.⁸

Hoewel deze verzameling vanzelfsprekend geen volledig overzicht vormt van al het populaire drukwerk dat in deze periode verscheen — kranten en tijdschriften blijven bijvoorbeeld buiten beschouwing — biedt deze toch een globaal beeld van opinies die buiten de diplomatieke sferen circuleerden. Het gaat hierbij om verschillende soorten gelegenheidsgeschriften, namelijk verhandelingen, gedichten en een toneelstuk.⁹ Hoe groot het bereik en het draagvlak van de pamfletten precies was, is lastig te achterhalen en valt buiten het bestek van dit onderzoek; in tal van studies is echter wel vast komen te staan dat pamfletten een belangrijke rol in het publieke debat speelden.¹⁰ Deze bijdrage wil laten zien dat

het gemeenschappelijke natiebeseef van Noord en Zuid inderdaad tot het publieke domein doordrong en dat dit vanaf Willems proclamatie van het koningschap in maart 1815, steeds concretere vormen aannam. Dit verenigde natiebeseef stond evenwel in de schaduw van het veel dominantere Noord-Nederlandse natiebeseef, dat al tijdens de napoleontische overheersing tot grote hoogte omhoog gestuwd was.

Een nieuwe staat, een nieuwe identiteit?

De totstandkoming van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in de jaren 1814–1815 was het resultaat van een complex van diplomatieke onderhandelingen, waarbij mannen als Gijsbert Karel van Hogendorp, Anton Reinhard Falck en Hans Christoph von Gagern een sleutelrol speelden.¹¹ De historicus Niek van Sas heeft erop gewezen dat de schepping van de nieuwe staat niet louter een schepping van de Grote Mogendheden was, maar dat de Nederlanders zelf een belangrijke vinger in de pap hadden. Doelgericht werkten Willem I en zijn geestverwanten aan de realisering van de gebiedsuitbreiding, met als eerste concrete resultaat de Acht Artikelen van Londen van juni 1814. Hoewel Willem liever had gezien dat zijn gezag direct formeel bekrachtigd was, accepteerde hij het verdrag op 21 juli 1814. Het eerste artikel van deze overeenkomst luidde als volgt: 'Cette réunion devra être intime et complète, de façon que les deux pays ne forment qu'un seul et même État, régi par la constitution déjà établie en Hollande, et qui sera modifiée d'un commun accord, après les nouvelles circonstances.'¹² Het ging dus om een innige en volledige bestuurlijke integratie van beide gebiedsdelen.

Willem I ging voortvarend te werk: als voorlopig hoofd van het 'Gouvernement de la Belgique' kondigde hij een serie besluiten af die de eenheid moesten bevorderen, zoals het Taalbesluit van 1 oktober 1814. Daarin werd bepaald dat het Nederlands ook in de zuidelijke provincies voortaan als de officiële voertaal gold. Andere maatregelen betroffen de persvrijheid en de huwelijkspolitiek. In september werd de persvrijheid aan banden gelegd en

vanaf 21 oktober konden katholieken alleen toestemming voor een huwelijk verkrijgen, als ze over een priesterlijk certificaat van goedkeuring beschikten. In de praktijk zou dat ook gemengde huwelijken tussen protestanten en katholieken onmogelijk maken.¹³

Intussen waren de vredesonderhandelingen in Wenen van start gegaan. De Duitse diplomaat von Gagern moest daar, samen met de Nederlandse gezant G.C. van Spaen tot Voorstonde, de belangen van prins Willem behartigen en ervoor zorgen dat de eenwording van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden bestendig werd. Daarnaast ijverde von Gagern namens Willem voor gebiedsuitbreiding naar het oosten en de terugvordering van de Nassause erflanden.¹⁴ De beraadslagingen waren in een laatste fase beland, toen de terugkeer van Napoleon roet in het eten gooide. Willem wilde de laatste onderhandelingen niet afwachten en koos voor een snelle proclamatie van het koningschap, met instemming van de Mogendheden. Zijn titel als monarch en de gebiedsuitbreiding werden daarmee als voldongen feiten gepresenteerd, nog voordat de slotakte was opgemaakt.¹⁵ Dat gebeurde pas op 9 juni, in aanwezigheid van de afgezanten van alle betrokken partijen.¹⁶

Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was een zaak die van bovenaf gedictieerd werd, maar hoe verhielden de diplomatieke ontwikkelingen zich tot de gevoelens die onder de bevolking leefden? In hoeverre zagen zij zichzelf als onderdanen van een nieuwe staat en in hoeverre gaven zij uitdrukking aan een nieuwe 'nationale' identiteit? Deze vragen zijn nauw gekoppeld aan begrippen als saamhorigheidsgevoel en culturele identiteit. Zoals in tal van studies is aangetoond, wordt een natie niet alleen bijeengehouden door territoriale, bestuurlijke en juridische grenzen, maar ook door saamhorigheidsgevoel. Het zijn niet alleen fysieke landsgrenzen die de ene van de andere natie onderscheiden, maar minstens zo belangrijk zijn de emotionele en culturele fundamenteën op grond waarvan mensen zich tot een bepaald volk rekenen.¹⁷ Culturele vormen van verbondenheid, waarop een natie mede gestoeld is, komen onder meer tot uitdrukking in een gedeelde geschiedenis, de moedertaal en gemeenschappelijke normen en waarden.¹⁸

De cultivering van nationale gevoelens beleefde een hoogtepunt in het postnapoleontische Europa, maar dergelijke gemeenschapsgevoelens wortelden in een langere geschiedenis. Elementen ervan gingen al terug op vroegmoderne ontwikkelingen; met name in tijden van oorlog en bij sluitingen van internationale vredesverdragen zien we een intensivering van vaderlandslievende geschriften en verwijzingen naar regio-overstijgende tradities en symbolen.¹⁹ Deze 'wij-gevoelens' werden vrijwel altijd gearticuleerd in relatie tot een vijandig 'zij': de profilering van een zelfbeeld berustte op de contrastwerking met andere naties.²⁰ Het is precies op dit punt dat de Zuid-Nederlandse en Noord-Nederlandse ontwikkelingen sterk divergeerden.

Deze divergentie had haar oorsprong in de scheiding van de zuidelijke en noordelijke provincies in 1579 en de daaropvolgende decennia. De historicus Jean Stengers spreekt in dit verband van 'la scission du Nord et du Sud et la naissance dans les Pays-Bas de deux sentiments nationaux distincts'.²¹ De Zuidelijke Nederlanden waren langdurig door vreemde mogendheden bestuurd. Het gebied stond achtereenvolgens onder Spaans, Oostenrijks en Frans bestuur. De Franse aanwezigheid vanaf 1792 en de revolutionaire ideologie lieten sporen na: er vond een proces van culturele assimilatie plaats, waarbij elementen uit de lokale cultuurhistorische traditie opgingen in het dominante discours van de Franse overheersers.²² Na de aftocht van de Fransen, begin 1814, bestonden er in beginsel diverse opties voor de toekomst van de Belgen, zoals herstel van de band met Oostenrijk, een onafhankelijke tussenstaat of samenvoeging met de Noordelijke Nederlanden.²³

Daar stond in het Noorden een vaderlandslievend discours tegenover dat al vanaf de Tachtigjarige Oorlog in het teken van opstand, bevrijding en onafhankelijkheid stond. Tijdens de grote Europese oorlogen werd steeds weer teruggegrepen op een complex aan beelden, voorstellingen en strijdmotieven, waarin het 'vechten voor het vaderland' centraal stond. Zowel het gewestelijke als het algemeen saamhorigheidsgevoel kregen in tijden van internationale crises een sterke impuls.²⁴ In het Noorden had de articulatie van een wij-gevoel een hoge vlucht genomen tijdens het napoleontische regime. Als reactie op de Franse overheersing verheerlijk-

ten tal van publicisten het nationale verleden, de moedertaal en de vaderlandse zeden. Uit hun teksten sprak een duidelijk nationaal zelfbesef. De verheerlijking van bepaalde periodes uit de Opstand en de Gouden Eeuw speelden daarbij een belangrijke rol.²⁵ Vanaf het vroege voorjaar van 1813 was in dat verzetsvertoog ook steeds luider de roep om de terugkeer van Oranje gaan klinken.²⁶ Na de bevrijding van de Fransen zou dit motief de overhand krijgen: de bejubeling van de nieuwe Oranjevorst kwam toen centraal te staan.²⁷

Toen Willem I van beide gebieden opnieuw een eenheid moest zien te creëren, wachtte hem dus een lastige taak. In bestuurlijk opzicht was een 'union intime et complète' weliswaar haalbaar, maar hoe zat het met de culturele verbondenheid van beide naties? Bestond er een publiek draagvlak voor deze diplomatieke constructie? Om dat te peilen, zijn de ontwikkelingen tijdens de Honderd Dagen van grote betekenis. Wanneer we de Knuttelverzameling als leidraad nemen, dan zijn er twee momenten waarop het gemeenschapsgevoel tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden een duidelijke impuls kreeg: direct na Willems proclamatie van het koningschap op 16 maart 1815, en onmiddellijk na de slag bij Waterloo.

Maart 1815: 'Nu geldt het Nederlander te zijn'

Het nieuws dat Napoleon Elba had weten te ontvluchten, sloeg op het Europese vasteland in als een bom. Met een klein leger was de voormalige keizer op 26 februari 1815 van het eiland ontsnapt en marcheerde hij richting Parijs. Op 10 maart bereikte hij de stad, waar hij als een held werd onthaald. Negen dagen later nam koning Lodewijk XVIII de benen en zat Napoleon opnieuw stevig in het zadel, zonder een schot te hebben gelost.²⁸

Het nieuws bereikte ook Wenen, waar het de nodige opschudding onder de diplomaten veroorzaakte. Het onderhandelingsproces verliep stroef, maar nu werd duidelijk hoeveel er op het spel stond. Met name de positie van de Franse afgezant, Talleyrand, kwam zwaar onder druk te staan. Hij liet een proclamatie

uitvaardigen waarin Napoleon vogelvrij werd verklaard. De geallieerde mogendheden bundelden de krachten om de hernieuwde Franse dreiging de kop in te drukken, waar de regering van Lodewijk XVIII zich bij mocht aansluiten.²⁹

Dat de situatie zeer bedreigend was, blijkt ook uit de reacties in de Nederlandse media. Het regende pamfletten waarin Nederlandse mannen werden opgeroepen zich bij de strijdende troepen aan te sluiten: het 'Corsikaansche monster' moest zo snel mogelijk een halt worden toegeroepen. Zoals de schrijfster Petronella Moens het verwoordde:

De vuist der fiere bondgenooten,
Voert, voor der volken regt, nog 't zwaard.
Welaan! 't verraadlijk bloed vergoten;
Den balling 't staal in 't hart gestoten!
Dat staal blijft eeuwig eerbied waard.
[...]
Vliegt ten strijd, o dierbre Zonen!³⁰

Ook andere auteurs, onder wie H. Tollens, H.A. Spandaw, J.L. Nierstrasz, W.H. Warnsinck en C. van der Vijver, vaardigden dergelijke 'wapenkreten' uit. Ze riepen 'Neêrlands Heldenstoet' op de wapens aan te gorden en de 'Dwingland' te verdelgen.³¹

Het merendeel van deze oproepen bevatte geen verwijzing naar de recente samenvoeging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. Evenmin kwamen de politieke onderhandelingen te Wenen ter sprake. Voorop stond het mobiliseren van manschappen en het rekruteren van jonge mannen die bereid waren zich aan te sluiten bij de geallieerde troepen. Auteurs deden daartoe een beroep op de aloude Nederlandse deugden van moed en dapperheid en contrasteerden deze met de Franse lafhartigheid: 'Verbant die fransche zeden / En herneemt der Vad'ren aard' klonk het in een van de vele strijdzangen uit die dagen.³² Het was de 'kalmte en bedaarden geest van welgemeende beradenheid' die de Nederlander in moeilijke tijden kenmerkte en die nu ook de doorslag zou moeten geven.³³ Anderen verwezen naar roemrijke episodes

uit het verleden, zoals de Opstand tegen de Spanjaarden en de heldendaden van de Ruyter.³⁴

Dit hele complex aan strijdmotieven en topoi ging, als gezegd, terug op een verzetsvertoog dat al tijdens de inlijvingsjaren tot grote hoogte omhoog was gestuwd, zij het dat Oranje nu de bovenaan voerde. De vaderlandslievende strijdkreten hadden allemaal dezelfde middelpuntzoekende kracht: de Oranjevorst. Zelfs een dichter als Tollens, die zich als voormalige patriot aanvankelijk wat op de vlakte had gehouden, stak nu de loftrumpet over de 'tweeden Eersten Willem' ofwel koning Willem I.³⁵ Dat de vaderlandse dichters hem na 16 maart 1815 stelselmatig met 'koning' aanduiden, geeft aan hoe snel zijn nieuwe (maar nog niet officiële) status ingang had gevonden. Zoals een auteur uit Schiedam het verwoordde: 'Komt, fluks de wapens van den wand! Het is de strijd voor 't Vaderland, / Voor God en voor den Koning!!'³⁶ Het moge duidelijk zijn dat het noordelijke perspectief in de meeste vlugschriften domineerde: met 'de Nederlanders' werden de inwoners van de noordelijke gewesten aangeduid, inclusief die uit Zeeland, Overijssel, Friesland en Groningen.³⁷ De Belgen kwamen niet of nauwelijks ter sprake.³⁸

Toch zagen ook enkele pamfletten het licht waarin de vereniging tussen Noord en Zuid wél expliciet ter sprake kwam. Het meest uitgesproken was de jurist en letterkundige Jan van 's Gravenweert. Hij schreef twee lofzangen op de hereniging van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en verwees daarbij naar de periode dat de beide volkeren nog verenigd waren. Zo liet hij de schim van Karel de Vijfde, die naar 'lager kreits' was getogen, een lofzang op de hereniging van beide volkeren houden. Een nazaat van Oranje was nu in zijn voetsporen getreden:

De roem van Nederlands banieren,
Ontrold om weêr te zegevieren,
Verheft zich voor 't Bourgondisch Kruis.
De wijze Nazaat van Oranje,
Dien temmer van 't geweld van Spanje,
Verkrijgt de regten van mijn Huis.³⁹

Op dit punt doet zich een parallel voor met het diplomatieke discours uit die periode, waarin verwijzingen naar het Bourgondische Rijk eveneens courant waren.⁴⁰ Dit teruggrijpen op het Bourgondische verleden ofwel dynastiek historisme was eveneens zichtbaar toen Willem het voormalige departement van Nedermaas omdoopte tot de provincie Limburg.⁴¹ Verder maakte van 's Gravenweert een vergelijking tussen de huidige situatie en het Eedverbond van de Edelen in 1566: zoals de edelen zich destijds hadden verzet tegen de inquisitie en de plakkatens, zo zouden de Nederlanders ook nu de 'bastaardvorst' trotseren: 'Wat eens der Eedlen moed voor Neêrlands rust bestond, / Ook wij beschermen thans den Vaderlandschen grond.'⁴²

Gemeenschapsbesef kwam ook tot uitdrukking in een drietal strijdliederen, waarin zowel de Belgen als de Bataven werden aangespoord om zich bij de geallieerde troepen te voegen. Willem I fungeerde in deze teksten als de gemeenschappelijke vorst van beide volkeren. Een publicist onder de naam 'Vaderlander' schreef bijvoorbeeld: 'Verzelt den Belgen en Bataven / In 't strijden voor hun Vorst en Land.'⁴³ Nog sterker klonk de oproep tot strijd onder de bezielende leiding van de Oranjevorst in de lierzang van de Dordrechtse scheepsbouwmeester Jan Schouten:

Help God! — beziel, versterk den Grooten Alexander!
 Help Oostenrijk! — Germaan! Den eedlen Pruisischen Brith!
 Slaa aller Vorsten hand onschroefbaar in elkander;
 Tot het bereiken van uw heilig doel en wit:
 Zóó strijde en Belg! Bataav! Met hunnen Oranje Koning!
 Tot steun van Nederland cendrachtig onderling.⁴⁴

In bovengenoemde pamfletten was het vooral de strijd tegen een gemeenschappelijke vijand die de beide volkeren samenbond. Het belangrijkste voordeel van de vereniging bestond erin dat ze samen sterker stonden. Johannes Samuel Swaan, rector van de Latijnse school te Hoorn, voegde daar nog een argument aan toe: de territoriale samenvoeging bracht ook een belangrijk economisch voordeel met zich mee. Met de vrije doorvaart van de be-

langrijkste wateren lag een nieuwe periode van voorspoed in het vooruitzicht:

Gij ziet in schaduw van den troon
 Der pijlen weêr herbonden,
 Die voor twee eeuwen 't grimmig lot
 Had losgescheurd. [...]
 Nu stroomt de golf weer even vry
 Van Schelde en Waal en Maas en Y,
 Wier watren 's werelds schat ons dragen. [...]
 Bataaf en Belg slaan hand in hand
 Zij hebben 't eigen vaderland.
 Zij hebben d'eigen roem te schragen.
 D'Oranjenboom schenkt beiden vrucht.⁴⁵

Swaan liet er geen misverstand over bestaan dat de hereniging van beide volkeren onder Oranjebestuur in alle opzichten een gunstige ontwikkeling was. Dankzij de opbloeiende handel zou de welvaart weer groeien.

Behalve gedichten verschenen ook enkele betogende geschriften waarin de vereniging tussen Noord en Zuid omarmd werd. De jurist en publicist Jacobus Scheltema (1767–1835) publiceerde daags na de kroning van Willem I een geschrift waarin hij zich een uitgesproken voorstander van de unie tussen Noord en Zuid betoonde. Hij deed daarbij een beroep op historische en strategische argumenten. Zo wees hij op het feit dat de zuidelijke gewesten vanaf 1672 voortdurend het doelwit van vijandelijke invallen hadden gevormd, voornamelijk van Franse zijde. Het hernieuwde Barrièretraktaat (1715) had aan die onwenselijke situatie een einde moeten maken: de Republiek kreeg toen het recht om in de voornaamste plaatsen garnizoenen te legeren. Het liep echter op een mislukking uit: het kostte de Republiek te veel geld, en de 'voormuur' bezweek tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog. Keizer Jozef II zegde het verdrag later eenzijdig op. Het lag daarom in de rede dat die 'voormuur' nu wel op adequate wijze geregeld werd, aldus Scheltema. Volgens hem kon dit aan niemand beter

worden toevertrouwd dan aan Willem I. Het bestuur van de regio moest in elk geval niet aan de bondgenoten worden overgelaten.⁴⁶

De vrees dat vele 'nieuwe landgenoten' de kant van Napoleon zouden kiezen, was volgens Scheltema al even ongegrond. Zij hadden nog langer dan de noorderlingen onder het Franse juk geleden, en zouden onder geen beding naar de oude situatie willen terugkeren. Ook de godsdienstverschillen zouden geen beletsel voor de vereniging vormen: in het gemeenschappelijke belang om de vijand te verdrijven zouden 'Roomsch en Onroomsch' samengaan, aldus Scheltema. Hij besloot zijn passievolle pleidooi voor een Verenigd Koninkrijk met een beroep op het vaderlandse gevoel: 'O, dat men geheel Nederlander wierdt! Dan zal geen buitenlandsche vijand iets op ons vermogen.' Ook de openingsregels werden gekenmerkt door dit beroep op loyaliteit: 'Nu geldt het Nederlander te zijn. Het heilig vuur ontvlamt; het moet bij allen opgewekt en gevoed worden.'⁴⁷

Scheltema's betoog maakt evenwel duidelijk dat het 'ware' Nederlanderschap zich (nog) niet tot de Zuidelijke Nederlanden uitstrekte. Hij voerde tal van historische en strategische redenen aan om het Zuiden onder hoede van Willem I te stellen, maar verwees niet naar een gedeeld identiteitsbesef. Integendeel, juist op dat punt moest hij de lezer geruststellen: het lag volgens hem niet in de rede dat de zuiderlingen naar Napoleon zouden overlopen of dat het verschil in religie nadelig zou uitpakken.

Het strategische argument had ook de overhand in twee andere gelegenheidsgeschriften. De hoogleraar Jan ten Brink betoogde dat de geallieerde mogendheden per ommekeer de nieuwe status van Willem I dienden te erkennen, omdat de dreiging van een nieuwe Franse aanval zich vooral op 'Zijne Landen' richtte.⁴⁸ Het was volgens hem een wijs besluit dat hij de Belgische departementen aan zijn rijk had toegevoegd, want alleen zo kon een 'voormuur' tegen de aanvallen van Franse zijde worden gecreëerd. Ook in een anoniem geschrift dat rond 20 maart te Rotterdam verscheen, lag de nadruk op het feit dat de nieuwe Franse dreiging zich als eerste op de zuidelijke Nederlanden zou richten: 'Buonaparte, die geessel des Menschdoms in Gods hand, zal niet rusten voor dat hij Belgien en Holland, hetwelk hij zal zeggen tot zijn

Keizerrijk te behoren, weder heeft veroverd.'⁴⁹ In dit dertig pagina's tellende boekje namen drie vrienden, Agathon, Critus en Euphemon, de recente politieke ontwikkelingen door. Ze verbaasden zich erover dat Napoleon zonder enige weerstand Parijs had weten in te nemen en dat Europa opnieuw in een situatie van dreiging en oorlog was beland. Evenals bij Scheltema werd het Congres te Wenen opgeroepen om de nieuwe koning snel te erkennen: 'Het Weener Congres was nu afgelopen, onze onafhankelijkheid onder bestuur van het Oranje Huis bevestigd — wij zouden nu onder de Vaderlijke Regeering van onzen Koning weldra de vruchten van vrede en welvaart plukken, en gelukkig zijn.'⁵⁰ Deze zinsnede verraadt de nodige kennis van de politieke actualiteit en de huidige status van de monarch, wiens positie nog niet officieel bekrachtigd was. In het vervolg uitten de drie heren hun zorgen over de nieuwe oorlogsdreiging. Het leed geen twijfel wie er het eerst aan de beurt was: Napoleon zou niet rusten voordat hij 'Belgien en Holland' weer had veroverd. Eerst zouden 'de Belgische provincien' aan de beurt zijn en dan 'ons Landje'.⁵¹ Bezorgd vroeg Critus zich vervolgens af of de 'Brabanders, Vlamingen, Luikenaars en anderen' wel in staat zouden zijn weerstand tegen de Fransen te bieden? Uit dergelijke formuleringen blijkt dat de auteur een scherp conceptueel onderscheid maakte tussen Noord en Zuid: hij sprak in termen van 'wij' en 'zij': het ging om aparte gebiedsdelen, die nu beide bedreigd werden.

Dat onderscheid kwam ook tot uitdrukking in het vervolg van het betoog, waarin 'het vaderland' en Holland steeds exclusief naar het Noorden verwezen. Bij monde van Euphemon stak de auteur de loftrumpet over de 'Hollandsche trouw en zeden', de 'schoone en rijke taal' en de 'Hollandsche Vorst uit het Huis van den Eerste Willem, den Vader des Vaderlands'. Hij riep al zijn landgenoten op om zich 'ware Nederlanders' te betonen en hun leven voor 'Vorst en Vaderland' te geven. Op de vraag in hoeverre deze oproep ook de zuiderlingen betrof, kwam een veelzeggend antwoord:

Ik twijfel niet, of de Belgen zullen hun belang en pligt in het oog houden, en liever onder de zachte regering van onzen Koning bij het genot van vrijheid, voorreg-

ten en Godsdienst willen blijven, dan weder onder den ijzeren Scepter bukken, van Napoleon, die hen verdrukte, uitmergelde, en de dienaren van de Godsdienst kwelde. [...] indien Eendracht en liefde voor Vorst en Vaderland onder ons blijft wonen, dan zullen wij onder Gods zegen voor niets te vrezen hebben, en na een korten tijd van kommer en onrust ons onder de schaduw der vrede olijven bestendig kunnen verhangen.⁵²

Opnieuw kwam hier de mogelijke sympathie van de zuiderlingen voor Napoleon ter sprake, alsook de geruststellende gedachte dat zij de 'zachte' regering van Willem I zouden verkiezen boven de ijzeren scepter van Napoleon.

Uit bovengenoemde vlugschriften komt een ontluikend besef van de nieuwe politieke constellatie onder Willem I naar voren. Diverse scribeuten wezen op de voordelen van de vereniging van Noord en Zuid onder de vleugels van een Oranjemonarch. Strategische en economische argumenten hadden daarbij de overhand, hoewel een enkele dichter ook refereerde aan een gevoel van broederschap; volgens van 's Gravenweert gingen de wortels daarvan terug op het Bourgondische verleden. Sommige auteurs wezen weliswaar op potentiële bedreigingen van binnenuit, zoals het verschil in mentaliteit en religie, maar deze werden gebagatelliseerd met het oog op de voordelen die een hereniging zou bieden.

De vraag rijst of er ook kritische reacties op de geproclameerde unie tussen Noord en Zuid gepubliceerd werden. De Knuttelverzameling bevat slechts één proteststem, namelijk *Le cri de l'oppression ou lettre d'un Belge à ses concitoyens*. Het moet in april 1815 verschenen zijn, en was gesteld op naam van M. Schilderman, over wie verder niets bekend is.⁵³ In dit werk werd buitengewoon felle kritiek op de 'usurpatie' van de zuidelijke provincies door Willem I geuit. Het geschrift was een felle aanklacht tegen deze vreemde vorst die volgens de auteur van bovenaf op het land was gearriveerd. Zijn bewind had weinig te maken met bevrijding en soevereiniteit, maar het ging om een verkapt vorm van tirannie.⁵⁴ De nieuwe vorst voerde immers de ene na de andere vrijheidsbeperkende maatregel in, zoals het Taalbesluit, de restricties in de

huwelijkswetgeving en de verscherpte controles op de drukpers. Het belangrijkste bezwaar was volgens Schilderman echter dat de opgedrongen hereniging indruiste tegen het nationale gevoel van de Belgen. Zij voelden zich meer Frans dan Nederlands, en tegen een dergelijk 'gevoel' was geen enkel militair argument opgewassen: 'La force des nations réside moins dans le nombre des hommes sous les armes, que dans le sentiment national et l'opinion de chaque citoyen. [...] Nous sommes Français par le sang que nous avons versé.'⁵⁵ De auteur wees zijn publiek erop dat het nog niet te laat was, want zolang de finale handtekeningen in Wenen niet gezet waren, was het land nog geen eigendom van de nieuwe koning. Hij sprak de hoop uit dat de Fransen alsnog het land zouden opeisen, opdat de Belgen zich in hun armen konden storten:

Notre pays n'appartient encore à personne, puis qu'il n'en a pas été disposé au congrès de Vienne [...] N'attendons pas alors, O mes concitoyens, que les Français viennent nous chercher; allons au-devant d'eux, et jetons nous dans leur bras.⁵⁶

Zover zou het echter niet komen: zowel de diplomatieke als de militaire ontwikkelingen zouden de voorstanders van de vereniging tussen Noord en Zuid in de kaart spelen.

Juni 1815: de hand van broederschap

Op 9 juni 1815 kwam er een (voorlopig) einde aan maanden van diplomatieke onderhandelingen, toen de slotakte van het Congres van Wenen werd getekend. Het document telde 121 artikelen en werd door de acht partijen die ook de Vrede van Parijs hadden getekend, van een handtekening voorzien. Vervolgens werd het ook door de andere betrokken partijen geaccepteerd. De afspraken, waarvan de meeste al maanden eerder tot stand waren gekomen, hadden nu een officiële status. Dat gold ook voor de stichting van het nieuwe koninkrijk onder Willem I, dat zowel de Verenigde Provinciën van Noord en Zuid als Luxemburg omvatte.

De veiligheid van Europa zou met deze afspraken gewaarborgd moeten zijn, maar de grootste vijand moest nog verslagen worden: Napoleon. Dat gebeurde niet veel later, op 18 juni 1815 toen de Franse keizer een beslissende nederlaag bij Waterloo leed. Enkele dagen later viel het doek definitief: Napoleon deed afstand van zijn troon en de geallieerde troepen namen Parijs in. De eens zo machtige keizer werd vervolgens verbannen naar het geïsoleerde Sint-Helena in de Atlantische Oceaan.

Na de slag bij Waterloo regende het lofzangen en jubelgeschriften: het ene na het andere dichtelijke monument werd voor de triomferende bondgenoten opgericht.⁵⁷ De vraag is nu in hoeverre schrijvers en dichters de overwinning ook aangrepen om de vereniging tussen het Noorden en Zuiden, die nu een officiële status had gekregen, te vieren. Uit de Knuttelcollectie blijkt dat het een ondergeschikt thema was: verreweg de meeste auteurs bezongen het herstel van de Nederlandse vrijheid zonder daarbij expliciet naar de gebiedsuitbreiding te verwijzen. Slechts een handjevol auteurs bracht het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden expliciet ter sprake; een inventaris leverde negen titels op, waarvan er zes in het Noorden en drie in het Zuiden verschenen. Hoewel het om een geringe oogst gaat, leveren deze geschriften toch enkele interessant inzichten op. Ten eerste valt op dat er in de noordelijke geschriften met meer afstand over de slag werd geschreven, terwijl in de zuidelijke geschriften de gevechten breed werden uitgemeten. Dat was het gevolg van de letterlijk grotere afstand van de noordelijke auteurs: de Groningse poëet Spandaw dichtte bijvoorbeeld in zeer algemene, lyrische termen over de gewonnen veldslag, terwijl de zuidelijke dichters de strijd opnieuw tot leven wekten en zo levensecht mogelijk representeerden, tot en met rondslingerende ledematen toe. De volgende twee fragmenten zijn illustratief voor het verschil:

(Spandaw:) 'k Zag dat Vaderland verheven;
Belg en Batavier hereend;
En de Koningskroon gegeven
Hem die kroonen luister leent.⁵⁸

(P.J. Rembry) Verbeélt u wolke volks,
die zig verwerd aendryven,
Verhongerd, en vermat van hoofde tot aen voet,
Bemodderd, zwart van 't kruyd, gekwetst,
bedekt van bloed, [...]
De zége van den Belg, naer zoo vreeslyk gevaer:
Dit deed daer oud en jong van ware vreugd opspringen,⁵⁹

Ten tweede valt op dat zowel aan noordelijke als zuidelijke kant dezelfde helden werden bezongen: naast Wellington en Blücher viel vooral erfprins Willem Frederik uitbundige lof ten deel. Ook koning Willem I werd aan beide zijden uitbundig verheerlijkt. Toch tekent zich ook hier een verschil af: terwijl de noorderlingen de vereende inspanningen van de Belgen en Bataven prezen, legden de zuidelijke auteurs een grotere nadruk op de lokale gebeurtenissen en de prestaties van de Belgische soldaten.⁶⁰

Voor wat betreft de noordelijke reacties ging het vooral om lierzangen waarin de overwinning bij Waterloo als een gemeenschappelijke overwinning van de Belgen en Bataven werd bejubeld. Daarnaast verscheen er ook een uitgebreid prozaïsch geschrift, waarin concrete maatregelen werden voorgesteld om het nieuwe koninkrijk tot een duurzame eenheid te smeden: *De hand van broederschap, door de Noordelijke aan de Zuidelijke Nederlanders toegereikt; bij de heuchelijke hereeniging tot één volk, in de monarchij van Willem den Eersten, koning der Nederlanden* [...]. Het werk, dat door een anonieme auteur was opgesteld, was één langgerekt pleidooi voor de Groot-Nederlandse gedachte. De uitgave bestond uit een reeks van twaalf brieven, waarvan de eerste drie vlak voor de slag bij Waterloo waren geschreven en de resterende negen brieven erna.⁶¹ Het was behalve in Holland ook in Brabant en Vlaanderen verkrijgbaar en bevatte een uitgewerkt programma over de wijze waarop de unie tussen Noord en Zuid bevorderd moest worden. De moedertaal speelde daarin een sleutelrol.

De schrijver betoogde dat het nieuwe rijk, dat van 2 naar 5 miljoen inwoners was gegroeid, 'op vaste en duurzame grondslagen gelegd en gevestigd' moest worden.⁶² Dat kon slechts op één ma-

nier, namelijk wanneer alle inwoners dezelfde taal spraken: het Nederlands. Om daadwerkelijk één natie te worden was het dan ook nodig om de Franse taal uit het Zuiden te verdrijven en het Nederlands te bevorderen.⁶³ De zuiderlingen hadden echter een grote achterstand op dit terrein en daarom moest het Noorden de helpende hand reiken. Hij kwam met een uitgewerkt plan, dat drie speerpunten telde: uniforme taal- en spellingsregels, een verbetering van het onderwijs en de bevordering van de boekhandel.

Een lijst van zeven taalkundige handboeken moest duidelijkheid verschaffen op taalgebied en gold als richtlijn. Dat waren achtereenvolgens de *Verhandeling over de Nederduitsche Spelling* (1804) van Matthijs Siegenbeek, *De Nederduitsche spraakkunst* (1805) en het *Nederduitsch Taalkundig Woordenboek* (1799–1811) van Pieter Weiland, de *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche tale* van A. Ypey (1812) en drie werken van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen: *Rudimenta, of de Gronden der Nederduitsche Taal* (1805), *Syntaxis of Woordvoeging der Nederduitsche Taal* en *Grammatica, of de Nederduitsche Spraakkunst*.⁶⁴ De beste manier om zich de regels eigen te maken, was om deze in gezelschapsverband te oefenen, precies zoals de zeventiende-eeuwers dit al hadden gedaan onder aanvoering van Hendrik van de Spiegel, Pieter Corneliszoon Hooft en Joost van den Vondel. Ook het genootschapsleven in het Zuiden diende dus een impuls te krijgen.

De auteur verwees in zijn pleidooi herhaaldelijk naar een Vlaams werk waarin al eerder een lans voor een verbetering van het Nederlands in de zuidelijke provincies was gebroken: *Virgilius in de Nederlanden* (1802) van Victor Alexandre Chrétien le Plat. De voorrede uit dit werk bevatte tal van valide argumenten en verklaringen voor de achterstand in de zuidelijke gewesten. Des te spijtiger was het dat le Plat zelf zo'n ellendige taal hanteerde, aldus de auteur. De verbetering van het taalgebruik in het Zuiden kon dus beter niet aan de Brabanders worden overgelaten; het was beter de Nederlandse handboeken op dit terrein te volgen, aldus de auteur. Dat gold ook voor de onderwijsmaatregelen die getroffen moesten worden. Goed onderwijs begon bij goede leraren en die konden dus het beste in het Noorden gerekruteerd worden. Daarnaast diende ook de kwaliteit van de onderwijsboeken te verbeteren, en hier konden de genootschappen, zoals de *Maatschap-*

pij tot Nut van 't Algemeen een belangrijke intermediair vormen. Tot slot moest ook de boekhandel in het Zuiden een nieuwe impuls krijgen, opdat de letteren weer tot bloei zouden komen.

Met dit programma moest een solide taalfundament in het hele koninkrijk gelegd worden. Daarnaast ijverde de schrijver ook voor een hernieuwde bloei van de schone kunsten. Die hadden in beide landsdelen ooit een bijzonder hoog niveau gekend, maar moesten uit een 'lange slaapzucht' worden gewekt.⁶⁵ Het was het enige onderwerp waarbij de schrijver geen onevenwichtigheid tussen het Noorden en Zuiden constateerde: beide volkeren hadden op dit terrein hun sporen verdiend.

Het uitgebreide taalplan moest de eenwording van beide koninkrijksdelen bevorderen. De schrijver wees echter ook op een potentiële bedreiging: de macht van de geestelijken. De 'monniken en onnutte Geestelijken' hadden de immense taalachterstand veroorzaakt; zij dienden zich verre van het onderwijs en de opvoeding van de jeugd te houden⁶⁶ in het liberale, tolerante beleid van Willem I. Het moge duidelijk zijn dat het perspectief geheel noordelijk was en dat het om eenrichtingsverkeer ging: de zuidelijke gewesten moesten 'verlicht' worden, hun 'achterlijkheid' verdrongen.⁶⁷ Alleen zo kon een volledige unie tussen de beide landsdelen bereikt worden.

Het zuidelijke perspectief

Gelet op de dominantie van het noordelijke perspectief in het taalprogramma is het des te interessanter om ook de reacties uit het Zuiden wat nader te bekijken. Als gezegd bevat de Knuttelcatalogus ook een drietal in het Zuiden gedrukte gelegenheids geschriften waarin de unie tussen de noordelijke en zuidelijke provincies expliciet ter sprake kwam.⁶⁸ Het gaat om twee gedichten en één toneelstuk: *Den veld-slag van het schoon-verbond* (Roeselare, 1815) van P.J. Rembry, *De daegen Van den sestiende, seventiende en achtiende Juny 1815* (Antwerpen, 1815) van J.B.Ms. en *Belle-alliance ou les journées mémorables [...]* (Leuven 1815) van Louis-Charles Mallard.⁶⁹ Volledigheidshalve zij hier opnieuw opgemerkt dat het om een zeer gefragmenteerd beeld gaat van wat

er in het zuiden zoal verscheen; het is louter gebaseerd op wat er in de Knuttelverzameling aan materiaal berust, en daarmee per definitie onvolledig.⁷⁰

Rembry, over wie verder weinig gegevens bekend zijn, droeg *Den veld-slag van het schoon-verbond* nadrukkelijk op aan het gewone volk. Het waren 'de verstéke Stervelingen' die nu eindelijk uit hun lijden verlost waren. Hij gaf een uitgebreid verslag van het verloop van de slag, waarbij hij plastische details niet schuwde. Doorstoken lichaamsdelen, verwonde soldaten, gekrijs en gehuil: alle gruwelen van het strijdtoneel passeerden de revue. De dichter hanteerde een duidelijk zwart-witschema, waarbij Napoleon de ultieme slechterik was. Zijn verdorven, overspelige aard stond in sterk contrast met het nobele karakter van de ultieme held van Waterloo: de erfprins Willem Frederik. Hij was het die de 'Belgische schaer' had aangespoord om hun leven voor het 'vaderland, voor koning en altaer' te wagen. Daarnaast was er ook een lokaal perspectief: de Brusselse vrouwen kregen veel lof toegezwaaid voor hun bereidwilligheid om de gewonden op de slagveld te verzorgen. Deze 'Brusselsche engelinnen' hadden zich uitzonderlijk dapper getoond en verdienden daarom algemene lof.

Rembry's gedicht geeft uitdrukking aan een gelaagd identiteitsbesef: zowel het lokale als nationale perspectief speelt een rol. Op het lokale niveau gaat het om strijdende Belgische soldaten ('Belgiers') en te hulp schietende Brusselse vrouwen ('Brabandsche vrouweliën'). Het is bovendien de eerste strijd die de Belgen voor hun nieuwe vaderland leveren: 'Ons volk, die eerst-mael stryd voor 's vaderlands bannier, / Dekt zynen naem met glans, zyn hoofd met lauwerier.'⁷¹ Daarnaast is er het nationale perspectief, waarbij de 'Belgen en Bataven' opgaan in een groter geheel: ze dragen gezamenlijk bij aan 'Neêrlandsch krygs-roem' en de Brusselse heldinnen vormen 'de bloem van Neêrlands vrouwen'.⁷²

Soortgelijke verwijzingen naar een lokale, Belgische en een nationale, Nederlandse identiteit komen ook voor bij J.B.Ms., die maar liefst twee lierzangen en een korte beschouwing over de 'oude groothyd der Belgen' publiceerde. Het is niet bekend wie er achter de initialen J.B.Ms. schuilgaat, maar uit zijn werk spreekt een grote kennis van de geschiedenis en de politieke actualiteit.

Dezelfde auteur had in augustus 1814 al een uitvoerig vertoog over de voordelen van de 'vereeninge der Bataefsche en Belgische provincien' gepubliceerd. Hij wees daarin onder meer op de oude, gemeenschappelijke oorsprong van beide volkeren en op de verwantschap van de twaalfde-eeuwse bestuurders van Antwerpen met het Oranjehuis.⁷³

In *De daegen Van den sestiende, seventiende en achtiende Juny 1815* benadrukte de auteur het belang van de diplomatieke afspraken die in Wenen waren gemaakt. Pas na de overwinning bij Waterloo echter, was het voortbestaan van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden gegarandeerd: 'Het is zeker dat den dag van den 18 juny 1815 [...] het Koningryck der Nederlanden door het bloed ciment van syne helden, voor altyd gevestigd is.'⁷⁴ Hoewel de auteur herhaaldelijk over 'Nederland' als het nieuwe vaderland sprak, had hij ook oog voor de specifieke bijdrage van het Belgische volk, inclusief de vrouwen, aan de strijd ('de mannen gaen om streyd de Naemsche Poort uytloopen [...] / De vrouwen, moeders all' betrapen zig de hielen / Men siet hun naer de meest en swaerst'-gewonde grielen').⁷⁵ Ook de historische uiteenzetting over de 'oude groothyd der Belgen' richtte zich op de historische fundamenten van de Belgische vrijheidsliefde, die in 1792 met de komst van de Fransen ruw onderbroken was.

Het Belgische perspectief is ook nadrukkelijk aanwezig in het toneelspel dat de Leuvense drukker en gelegenheidsdichter Louis-Charles Mallard aan Waterloo wijdde.⁷⁶ In dit (Franstalige) stuk spelen Belgische soldaten de hoofdrol. Alles draait om hun vechtlust en dapperheid; zij vormen het 'sujet héroïque national' van dit spel. Voor de Hollandse soldaten is slechts een klein plaatsje gereserveerd in de 'troupe de Belges, Hollandois, Hanovriens etc.' Het thema van eenheid en trouw speelt niettemin op de achtergrond een belangrijke rol: er is sprake van een liefdesgeschiedenis tussen Louise ('la perle du Brabant') en een van de soldaten. De talrijke referenties naar hun langdurige vriendschap en hun uiteindelijke vereniging kunnen ook allegorisch gelezen worden. Daarnaast is er uitbundige lof voor zowel de koning als de erfprins. Talloze malen betuigen de soldaten hun steun aan Willem I met uitroepen als 'Vive le Roi! Vive Guillaume!' Het stuk eindigt met een loyali-

teitsverklaring van de commandant van de Belgische troepen: '[je] jure obéissance éternelle / À notre prince, à notre roi.'⁷⁷

Besluit

Uit de pamflettenverzameling blijkt dat het gemeenschapsgevoel tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden op twee momenten een actueel thema was: direct na de kroning van Willem I, en na de slag bij Waterloo. Na de proclamatie van Willem waren er verschillende Noord-Nederlandse auteurs die zich voor de hereniging uitspraken, waarbij vooral militaire en strategische argumenten geuit werden. Dit gemeenschapsgevoel werd primair gevoeld door de aanwezigheid van een gemeenschappelijke vijand. Het gevoel van broederschap kreeg opnieuw een impuls na de slag bij Waterloo, toen de hereniging niet alleen formeel maar ook praktisch gezien een toekomst had. Het ging nog altijd om een minderheid die aan de nieuwe constellatie refereerde: het Noord-Nederlandse natiebesef was alom dominant. Dit lokale identiteitsbesef speelde ook een belangrijke rol in de zuidelijke reacties. Hoewel er lof en steun voor de koning en de erfprins was, was er ook ruime aandacht voor de specifieke bijdrage van de Belgische soldaten en de Brusselse vrouwen aan het succesvolle verloop van de strijd. Ook de historische situering is een andere dan in het Noorden: niet de geschiedenis van de Opstand vormde het belangrijkste referentiekader, maar de aloude Belgische vrijheidsstrijd.

Pas na de officiële inhuldiging op 21 september 1815 in Brussel kwam de bejubeling van Willem I als vader van twee broedervolken echt op stoom. Illustratief zijn de volgende gelegenheidsverzen van Tollens, waarin hij zijn vreugde uitte over 'de broederbreuk' die nu weer 'genezen' was:

Snelt toe, onze armen zijn omsloten:
o Broeders, komt! keert weer! keert weer!
Snelt toe, vervreemde landgenooten!
De slagboom viel verguizeld neêr
Snelt toe: u wacht de vaderzegen!
Het broederhart gloeit u tegen,

Het welkom rolt u juichend aan!
't Vereeningsuur is aangebroken
[...] de broedren zijn ons weergegeven
Twee eeuwen lang van ons afgedwaald.⁷⁸

Uit de lierzang van Tollens sprak een groot vertrouwen in de toekomst: eindelijk waren de broeders weer herenigd, na zo lang van elkaar gescheiden te zijn geweest. Vijftien jaar later zou echter blijken dat er onvoldoende draagvlak voor de nieuwe staat in het Zuiden bestond. De verschillen in taal en religie vormden een te grote barrière voor het ontwikkelen van een gemeenschappelijk natiebesef; er was sprake van een 'rupture morale' die niet langer te overbruggen viel.⁷⁹ Over deze kennis beschikte Tollens in 1815 echter niet: toen was de toekomst nog 'in goud gehuld'.⁸⁰